

~~14.189.~~

1881-PI

2013  
2006

о. Др. Застирець Йосиф.

~~19.189.~~  
Львів. Бібліотека  
АН УРСР

# Під стягом гетьмана Дорошенка.

Епізод з Кримської війни.

## Евгенія Ольга гербу Сас Жураківска.

Укр.-німецька письменниця.



*Handwritten red ink scribbles and a diagonal line.*

Львів. Бібліотека  
АН УРСР

ВІДЕНЬ, 1916.  
(Відбитки звітів.)

9(047.71)15

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА  
АН УРСР  
№ И 58246

О. Др. Застирець Йосиф.

## Під стягом гетьмана Дорошенка.

Епізод з Кримської війни.

Хочу представити один епізод з Кримської війни. Він для нас не буде безінтересний під сю велику хвилю всесвітньої війни, яку так тяжко переживаємо.

Начертаю його відповідно до об'єму звіту, а більша праця на сю тему нехай чекає мирних „времен“.

Моїми жерелами до сеї роботи є стокількадесять оригінальних листів Людвіки Снядецької, та рукописна, нігде ще не видана праця Михайла Чайковського — Садика Папі: „Wojna Krymska“.\*) Декотрі справи відносячі ся до участі Чайковського в кримській війні, обговорює він, що правда, і в своїх „Споминах“, котрі вийшли були в російських журналах в Києві та в Москві,\*\*) але вони зістали там видані в дуже зміненім виді, та для ріжних спеціальних цілей сих журналів і примінені до політичних потреб хвилі. Супроти сих мемуарів має „Кримська війна“ виімкову вартість.

Що до Людвіки Снядецької, то вона знана в польській літературі і з того, що у ній любив ся Юлій Словацький. Проживала вона на еміграції по 1831. р. у Франції, де бачив її Чайковський, з яким вона пізнійше підчас побуту на Сході і одружила ся. Приїхала вона туди в тій цілі, щоби віднайти гріб свого нареченого, російського офіцера, котрий поляг був в часі кампанії. З того приводу повстали перекази, що вона переховувала домовину небіщика доки ся не згоріла підчас

\*) Ся рукопись обіймає 56 нумерованих аркушів густого письма. Крім сього належить ще сюди 12 аркушів: „Przypis-ів і Wyjątki-в z listów, niektórych działaszu polіtucznych. Сі письма — се копії зроблені його сином Адамам, котрий мені їх передав.

\*\*) Русская Старина почавши від 95 тому з року 1898 і продовж. Киевская Старина від 1891 тому 32—35. Киевская Старина доводить Спомини Чайковського до р. 1831.

пожару в Царгороді. Людвіка Снядецька була незвичайна, високо-образована жінчина. Уміла вона наче яка перворядна дипломатка дуже зручно грати політичну ролю в Царгороді. Розвідувала ся вона про тайні, політичні справи і часто перешкаджала плянам, які не були по нутру її мужеві. Висилала вона щоденно по кілька обемистих листів, то на поле війни до мужа, то до Парижа і Лондона, тодішніх осередків політичного життя. При тім була се хоровита особа. Листи, якими я послуговуюсь обіймають роки 1854—1858. Писані вони по польськи та по французьки, мають часто шифровані назви, тому представляють при відчитуванню неабияку трудність.

\* \* \*

Михайло Чайковський був нащадок по жіночній лінії гетьмана Брюховецького, та свояком тих Чайків, котрі лягли при руйнуванню Запорожської Січі. Історію України і Запорожжя знав він добре. Він вслухав ся в поезію нашого народу і в його історичні думи. Палка його уява горіла спогадами про подвиги Дорошенка, Мазепи, Орлика і других діячів та серед еміграції старавсь він словом і ділом прояснити похибки у взаєминах між Польщею і Україною.

В Парижі чи в Бурж стає йому за тісно. Він їде до Риму, стараєть ся там протиділати впливам польських монашеских чинів, іменно „Змартвихстанців“, а звідтіля удаєсь до Туреччини з гадкою зорганізувати козацьких нащадків після зруйнування Січі, котрі проживали на спеціальних султанських привілеях в турецьких землях і у відповідну історичну хвилю повести їх назад через Бессарабію на Поділе в рідну Україну. Тим хотів він і польській справі прислужити ся. Не був він в тих змаганнях відокремлений, бо на сїм становиську станув як опісля побачимо, і Адам Міцкевич.

Хвиля така для Чайковського надійшла. Була се Кримська війна. З поручення князя Адама Чарторийського поїхав він до Царгорода, зжився скоро з тамошніми відносинами і знайшов ту дорогу до своєї ціли. Отримує дозвіл султана на організацію отоманських козаків і бере ся до горячої організації праці, якої територіяльною основою стає Добруча, житло наддунайських козаків.

Хто там тоді проживав, о тім не знали в західній Європі, ані не відомо се було польській еміграції. Се знав козак Чайковський і туди він спершу звертаєть ся.

Краввид Добручі в новоповсталими місцевинами і відносинами, витвореними через нові повсталі в II. половині XIX. столітя державні організації є нині инший чим той, який був в часі Кримської війни.

Для ознакомленя з тодішніми відносинами подаю силветку того краю після паперів Садика Паші, котрий переходив сей край не раз і не два зі своїми козаками.

Пограниччєм Добручі від властивої Болгарії була лїнія Кара-Су (Чорної води). Починала ся вона від наддунайського села Баш-кей а кінчила ся на кілька кілометрів від Кістенджі. В половині сеї лїнії лежало татарське село Кара-Су, славне з ярмарків на коні і рогатий скот. В часі кримської війни було вже місто Меджидіє, назване в честь султана, за котрого воно забудовало ся. Се місто було виїмково чисте, начеб воно було на Україні. Лїнія північна спочинаєсь від Дунаю довгим і широким на 5 км. озером, котре можна всюди бродом перейти, тимбільше, що є на нїм много малих островів. Вода є солодка, добра до питя. Від озера тягне ся до моря занепалий вал Траяна. Від тих островів в північній схід зносить ся наче півостров, котрого верхком була Тульча, столиця Добручі, перша пристань правого берега Дунаю.

Ся лїнія може бути півкругом ось як означеною: Чорновода, пристань для пароплавців і точка, звідки починаєсь ся желізниця до Кістенджі, о 40 км. є місточко Гірево, столиця татарського буджака, 50 км., дальше є повітовий городок Матчин, а о 50 км. Тульча. Дальше маємо о 15 км. Прислав, мале село, та пристань правого берегу Дунаю на віднозі св. Юрія в місци, де він розлучуєсь ся від відноги Сулини.

Проти Тульчі починаєсь ся острів Леті; напроти Прислава, острів Сулини. Перед Кримською війною належали оба сї острови до Росії, але Париським трактатом дістали ся вони Туреччині. Мають вони значінє ключа до потрійного лиману Дунаю: Кілії, Сулини і Святого Юрія.

З Прислава, перейшовши Дунавець, малу відногу Дунаю впадаючи до озера названого козаками Разин (по тур. Сари-біол, жовте озеро), та йдучи дальше берегом св. Юрія, понад море, стрічало ся ледви значні стежки, бо всюди були цілі ліси очеретів і осоки. Посеред болота доходило ся до мілкого сходу озера в море, звідси 20 км. до великого турецького села Кара-Кермен, а звідси вже 60 км. до Кістенджі. Така границя була від всходу. Цілий сей описаний лук є довгий майже на 360 км.

Той край почавши від підстави є се обширний степ без ліса і ріки, але з невеликими озерами, та багнами, званими ставами. Полуднева часть була татарською і звала ся Буджаком. Села мали назви як на Кримі: Балта, Бакчи-серай Кочум, Ак-серай і другі. Народи замешкуючі Добручу затримали подібно як і в других турецьких землях свою етнографічну автономію та муніципальну організацію. В часі війни мали вони сповняти військову службу під проводом свого начальника, котрого Татаре звали Ган-Мірзою. Був він нащадком славних кримських Гіреїв, очевидно в жіночій лінії та останнім начальником тої родини, бо по його смерті сю родову феодалність султан Абдул Азіс зніс, а Татар зрівняно що до прав повинностей, і служебностей з іншими музулманськими народами. Дістали вони тому татарського, губерніяльного, сказатиб, дорадника.

Богатством того краю є стада овець, коний, худоби і децю управної землі, особливо півного степу. Звідси пішла і славянська назва сего краю — Добруча.

В добруцькім Буджаку серед татарських сіл живуть українські козаки. Вони займали ся хліборобством. Положене їх після представлення Чайковського булоби дуже добре, колиб не жида, котрі роспивали їх горівкою. Степовий пас Добручі кінчать ся Чамурлім (по турецьки болото), де здавна поселило ся 5 тисяч болгарських родян. Богатші жили хуторами загосподаровані порядно посеред гарно справлених огородів, піль і винниць.

По болгарській Чамурлі розтягаєть ся край, званий Швайцарією Добручі. Є там гарні гори, ліси, урожайні долини і чудової краси озера повні риб. Сю часть замешкують козаки старовірці і других сект російською „раскола“. Вони перенесли ся сюда в часі переслідованя їх в 18 ст. Жили там в часі Кримської війни також різні секти могомедан, але найбільше з усіх було Українців. В тодішний час стрічали ся там Литовці, Поляки, були два села німецькі, одно французьке, одно волоське. Коли додамо, що густо-часто подибувались там Египтяни, Араби, Черкеси, Ногайці а з посеред різних релігій стрічали ся і почитаталі дівола, то будемо мати образ мішанини релігій, сект і народностей.

Козаки-Старовірці мали там 5 сіл: Сіриккй, Слава, Журилівка (турецьке Ені-квй), Камінь і Новинка (по тур. Дишдар).

Козаки Українці мали в Добручі аж двацять шість сіл.

Острів Леті зі старою Кілією замешкували рівнож Українці. Попри них стрічали ся Румуни, старовірці-козаки, раскольники і жида. В селі Гебрелсе мешкали Українці.



При владі відноги св. Юрія в море лежав чудовий острів Кара Орман зі здоровою водою, предвавічними дубами, звіриною, рибами, лісами та очеретами.

Саме сей острів замешкували старі Запорожці, останки наддунайської Січи і їх нащадки. Крім того було ще з 400 запорожців розкинутих по кєрганах, се в рибних заводах Добручі, де вони з великою вправою приправляли кавяр, солили рибу та виробляли клей з риб.

Туди то звернув ся наш Чайковський, тимбільше, що українські запороські козачі родини та старовірські козаки були приневолені на основі султанських постанов доставляти означене число вояків.

Чайковський не помилив ся в своїх міркованях, бо добровольців знайшло ся багато. Були се головно і передусім козаки запорожських нащадків, старовірців-козаків, Болгар і других славян. Чайковський почав за дозволом турецьких властей розсилати людей, котрі почали збирати добровольців. А що тоді наплинуло до Царгороду багато Поляків офіцерів і шляхти, то і їх почав він втягати до сеї козачої організації, постановляючи декотрих з них офіцерами в козачим полку.

Чайковський представляв так сказатиби демократичний, польсько-український напрям польської еміграції, але векорі прибув до Константинополя гр. Владислав Замойський. Він почав організувати польський легіон з напрямом строго католицьким, консервативним, чисто шляхотським.

Чайковський мав між тим уже повні два швадрони реґулярних козаків і прегарний швадрон Некрасовців, котрі зєднали собі симпатію в Царгороді, а передовсім у високої Порти тим, що підчас демонстрації софтів перед міністерією війни арестовали демонстрантів „*ut aliquid fecisse videatur*“ та під напором анґлійського посла „малого султана“ Лорда Redcliff-a, але позадними дверми випускали усіх тих демонстрантів на повну свободу.

Незабаром надійшли були від „Комітету України і Бессарабії“ два письма, адресовані до султана Абдуля Меджіда і турецького правління, в котрих комітет заявляв, що на случай перекинення терену війни на українську територію, козаки України і Бессарабії не хочуть в ніякий спосіб бути прилучені до Польщі. Як причину подавано переслідованя реліґійні і шляхотські в давних часах, хотяй шляхта українського походження могла причинити ся до порозуміння українського народу-козаків з Польщею. Першим письмом просив комітет султана, щоби він обі ті провінції як козацькі землі, гетманьщизку, влучив до Туреччини з правами і привілеями, які були заґварантовані тракта-

тами, котрі заключили з попередниками султана гетьмани: Дорошенко, Мазепа та Пилип Орлик або з такими правами і привілеями, яких уживали князівства Молдавське і Волощина. Дальше домагався Комітет, щоби козаки султана перейшли на лівий берег Дунаю, щоби можна вибрати козацького гетьмана і дати султанови сей вибір до потвердження. Нововибраний гетьман мав відтак вівзати ціле населене України і Бессарабії під оружє. Сю адресу „меморіял“ підписали визначні люди з під російської управи.\*)

Сі письма зробили у турецького правительства велике вражінє. Міністер Решид Паша вволив в наслідок того волю турецького головноводячого Омєра Баші, мимоходом кажучи, колишнього австрійського офіцєра, славянина Хорвата Михайла Латача і вислав отоманських козаків і їх генєрала Садика Башу Чайковського до Шумлі, головної, турецької кватири в початках війни, а звідси на Добручу. Омєр Баша мав в тім і свої наміри. Він хотів відограти в Румунів історичну ролю. Мріяв іменно про княжу корону. Чайковському було се незвичайно на руку, бо він хотів вдерти ся через Прут в українські землі, щоби викликати там повстанє. Сих земель, рідної України, не бачив він від щасливого молодечого віку, та від 1831. р.

Розглянувши ті письма видав султан фїрман, котрим іменував Чайковського начальником всіх козаків „Румелії і Анатолії“ і уважив його взяти хоругов запорожською війска в часів підданя ся Петра Дорошенка Туреччині. Хоругов ся переховувала ся в єкуменїчнім грецькїм патріярхатї в Царгородї.

Се знамя складало ся з двох різнобарвних стягів, пришитих до себе прямовісно. Одно поле було срібне з золотим трираменним хрестом; на другім, червонім поли був срібний півмісяць. Деревляна жєрдка сеї хоругви кінчила ся трираменним золотим хрестом, опертїм на турецькїм півмісяци. Був се отже наче символ злуки. Се знамя для нас і порішенє квестії, як виглядали козачі прапори є великої ваги, коли додам обставину, що саме те знамя мав Дорошенко, відтак Іван Мазепа, Пилип Орлик, Бахмут, Однокишка, Лях, Мороз, Монах і Гладкий. Коли останній піддав ся царєви Миколї I. в часї його походу під Адриянополь і в напрямї Царгороду тоді було се знамя в віддїлі запорожців, котрі боронили під Сімістрією надрічну батєрію. Відтак зложив його осавул Степан Карагарман в патріярхатї, звідки одержав його, як сказалисьмо, Садик Баша-Чайковський.

\*) Велика шкода, що рукописи не подають назвиск сих людей, а сучасна війна не дає спроможности пошукати за сею справою там, де належалоби.

Патріярх Йоаким передав се знамя Чайковському зі свідцтвом автентичности і печатками патріяршими і дванайцяти владик, котрі творять патріярший синод.

В Адриянополі застав Чайковський вже четвертий повний пвадрон, котрий скомплетував був Українець Вербіцький, гербу Нечуй,\*) коштом Кібрівлі Мехмеда Баші, управителя тої провінції, дарами музулманських беїв, митрополита і Хахам Баші жидівського.

Присяга на вірність султанови відбула ся в Адриянополи. Була се вельми оригінальна і цікава маніфестація. Козацьке знамя Дорошенка держав Кібрівлі Мехмед Баша, турецькі достойники тримали бунчуки сотень. Дальше брали участь в тім торжестві і то обіч себе митрополит, могомеданський Моллях духовник-начальник і Хахам Баша, рабін жидів. Був також при тім латинський парох в Карагачу. Всі мали дорогі одежі і численну асисту. Перед ними лежали Евангеліє, коран і талмуд. Їдзці підїздили одинцем і складали з окрема присягу на книгу своєї віри. Ся оригінальна в Туреччині урочистість зробила на населеню велике вражіє, а популярність козачого війська вельми зросла.

В половині лютого 1854. р. був Чайковський зі своїми козаками в Шумлі, а звідси йшов дальше, щоби зблизити ся до своєї любой України.

Не буде моїм завданєм оповідати дальше події тої незвичайної козацької організації. Скажу лишень, що ті відділи збільшили ся до числа кількох тисяч. Садик Паша вів своє запорожсько-отоманське військо як правдивий ватажко-гетьман, оспіваний в нашій народній думі або у Шевченка. Можна сказати сміло, що се одиноке військо, яке тоді найбільше відзначило ся по стороні Туреччини та яким доводив в наддунайських провінціях начальний вожд Омер Паша. Воно уратовало не раз не два турецькі війська. Воно в очах російського війська кинуло до загроженої облогою Силістрії ще в послідній хвилі великі стада худоби і живности і тим уратовало Силістрію перед задачею. Не хочу згадувати щасливого переходу сих козаків через Дунай та обставини, що саме вони перші увійшли в Букарешт\*\*) і побратали ся там з Румунами.\*\*\*)

\*) Наш укр.-гал. композитор Мих. Вербіцький писав ся також гербом Нечуя.

\*\*) О управі міста через Садика Пашу vide: Oesterreichische Revue, 1866. III. 158.

\*\*\*) Діяло ся се 8 серпня 1854. Vide: Alf. Graf Wimpfen: Erinnerungen aus der Walachei während der Besetzung durch die österr. Truppen in den Jahren 1854—1858, Wien, 1878 Gerold, стор. 93. Там пише згаданий автор Graf Wimpfen: „Die Sicherheit

Омер Баша підтримував діяльність Садика Баші, бо вони оба себе розуміли. Один хотів стати паном наддунайських провінцій, другий України і Бессарабії. В тій мабуть цілі одружив ся Омер Баша з учителькою Румункою, через що зєднав собі симпатії Румунів.

Але плянам обох перешкодила конвенція австрійско-турецька з 14. червня 1854, а ще більше значіне для сеї справа мав союз, заключений Австрією з Францією і Англією поза плечима Прус з дня 2. грудня 1854, де сі держави заобов'язали ся не укладати ся з Росією без попередної наради між собою. Занятє наддунайських князівств не мало перешкаджати рухам англійсько-французьких та турецьких війск. В случаю війни Австрії з Росією мали суверени звязати ся в взаємний оборонний союз.\*) Сей союз був ділом австрійського міністра графа Буоль Шавенштайна.\*\*)

Австрійські війска рушили в наслідок того через Галичину на полудневий схід на Буковину і тим робом повстали кліщі на того, котрий би ся важив перейти Прут та розвивати дальшу непождану акцію для Австрії.\*\*\*)

des Landes und die Ruhe der Stadt ward gefährdet durch den Troß der Emigration. Bestand doch die zur Avantgarde verwendete Kosaken-Legion selbst aus Emigranten jeglicher Nation vornehmlich Polen und Ungarn (так не було) unter den Befehlen des mehrgenannten Abenteurers Iliński und des poln. Novellendichters Czajkowski, der durch die Gunst der Sultanin Validé mit türkischem Generalsrang bekleidet und vom Stabe gleichgesinnter umgeben unter dem Namen Sadyk Pascha alsbald den wichtigen Posten eines Stadtkommandanten von Bukarest übernahm". (Автор є для Чайковського і його козаків неприхильно настроєний.)

\*) Geschichte der orientalischen Angelegenheit im Zeitraume des Pariser und des Berliner Friedens von Felix Bamberg, Berlin 1892, стр. 115.

\*\*\*) Бісмарк так висказався о сій політиці: „Meine hauptsächliche Besorgnis ist, daß wir allmählich durch den Strom der Ereignisse zu einem Kriege gegen Rußland im österr. Interesse geführt werden könnten. Ich gehöre nicht zu denjenigen, welche die russischen Interessen mit den unseren identifizieren, im Gegenteil, Rußland hat viel an uns verschuldet; auch mit der Revolution, wenigstens mit der eigenen und der deutschen, werden wir ohne Rußland fertig, wenn wir wollen. So ernst ein Krieg mit letzterem auch für uns sein mag, würde ich doch nicht dagegen zu raten versuchen, wenn dagegen ein würdiger Kampfpreis für uns in Aussicht stände. Mir schwebt nur der Gedanke als Schreckbild vor, daß wir die Anstrengungen und Gefahren im Dienste Österreichs übernehmen könnten, für dessen Sünden der König so viel Nachsicht hat, als ich von unserem Herrn im Himmel für die meinigen wünsche.“ Власноручне письмо до міністра v. Manteuffel з 8. XII. 1854. Paschinger II. стр. 116.

\*\*\*\*) Російський амбасадор князь Горчаков домагав ся впрочім від графа Буоля шоби Австрія старала ся у Порти о перенесенє армії Омера Памі до Азії. Vide: Petrow, der russische Donaufeldzug im Jahre 1853/4. Berlin 1891. стр. 289.

Порозуміння між австрійським генералом Коронінім і Садиком Башою не було. Навпаки були часті ворожнечі.

Звізда Садика Баші почала відтак смеркати. До сего причинило ся найбільше сторонництво польське шляхотсько-консервативне з ультракатолицькою закраскою. Його проводирем на сході були гр. Замойський Володислав, а на еміграції ке. Калінка, ворожі плянам Чайковського.

Мимо сего Чайковський цїнив гр. Замойського за се, що він чи не одинокий з поміж польських магнатів того часу не жалував гроша на польські цїли в Орієнті. Чайковський посуджував однак його, що він ділав в користь та під впливом Відня. Замойський стремів до сего, щоби утворити рівнобіжно до козацкогo війська польські легіони та дискредитовати Чайковського, котрий будь що будь представляв козачий елемент.

Емігранти, котрі по царгородських кавярнях робили „велику“ політику, а не давали ніякої позитивної праці, ширили вісти, що Чайковський хоче відограти ролю Богдана Хмельницького, що отже його робота є небезпечною для польських змагань, що через се повстане проти Польщі селянство, подібно як Мазури в 1846. р.

Очевидно, що противне Садикови Баші сторонництво змагалось внести розлад в його військо, котре складало ся головно з козаків православного віроісповідання. Коли зазначимо, що мовою команди була мова українська, відповідно в війську приноврелена, то зрозуміємо, що декотрим елементам еміграції було се несимпатичне.

Але по стороні програми Чайковського станув не аби який муж, сам Адам Міцкевич. З документів, котрі маю під рукою,\*) видко, що Міцкевич 1 червня 1855 рішив ся поїхати на схід. Свій погляд висказав він управителеви політичної канцелярії князя Адама Чарторийського Лєноарови (Зверковському) а сей передав усе безпроводно князеви. З сего жерела видко, що Міцкевич не розглядів ще противеньств між Чайковським а гр. Замойським, але все ставав по стороні першого.

„Союзні держави, Франція і Англія, суть Міцкевичеві слова, з Австрією чи без неї, про Польщу мусять подумати, бо не буде в їх ані в чий силі спинити подій. Діждалисьмо ся найсумнійшої в нашій історії хвилі, бо в рішучім моменті нічого путнього і рішучого не вміємо з себе добути. Нам не жебрати о Польщу, а мусимо її ви-

\*) Kopia rozmowy Lenoira (Zwierkowskiego) z Mickiewiczem między z 1-0 na 2-i czerwca 1855. Sobota o 12-ej napisałem i odnoszę, aby książkę mógł zaraz rano przeczytać. (Рукopись ся 4 картки, форми звичайного зшитка.)

дerti, добути її силою, мусимо обмити ся з гнилі готовістю до нових жертв. Ми не маємо ждати, аж нам скажуть, хочемо Польщі, бо що скажуть то й зроблять. Однак така Польща буде тереном борби чужих впливів і інтриг, полем чужого ярма, огиднійшого від ярма завоювників, бо добровільного. Польща стане пропастю перекупства, роздорів, торгів, образом анархії. Я понесу свою сиву голову на терен бою і дам примір молодшим і сильнішим від себе, щоби не гнили тут бездільно, не простягали жєбручої руки, але сповнили свій обовязок. Своїми силами хочу поперти Садика і Замоїського, бо се великі люди. Свої бідні діти лишаю без всякої обезпеки, — весь мій маєток, 300 чи 500 франків лєдво стане на дорогу. Однак се знаю, що буду милий в таборі. Садик дасть мені роботу осавула, даром не хочу споживати вдовиного гроша. Султан сповняє Боже післанництво, якого заперла ся християнска Европа, речники офіційної безбожності; він близший науки Христа, від єї офіційних представників. До справи добре поведеної наведемо наших спосібних людей, що нині захоплюють ся приватою і личними амбіціями. Будемо єднати і кріпити сили і навяземо узли там, де вони вже ослабли, на Україні. Закидають Садикови, що до козацької організації приймав жидів, Болгар, циган. Самі нічого не роблять і сердять ся, що інші щось роблять: вонож добре, що на початок бодай щось найшло ся. Завязком козацької організації оказав Садик незвичайну прозорість і бистроту. Австрія і Пруси не хотять повстаня в Польщі. Однак Польща найде ся, коли удасть ся повстанє на Україні. Дивні дива ровказують про людвий рух на Україні, мабуть оглядно кермований. Ворожі держави подадуть сему українському рухови певно помічну руку, як тільки Садик зможе сполучити ся з Українцями через Бессарабію або Одесу. Тоді і Европа стане за нами, побачивши, що є спроможність і сила перенести війну в нутро Росії і там завдати їй рішучий удар.\*)

\*) Задля великого значіння висше згаданої „Rozmowy Lenoira z Mickiewiczem“ подаю її точний оригінальний текст:

Міцкевич: No to przecież skoro się bić zaczęli znowu to i przyjdzie do czegoś pomysłniejszego, bo wciągając się do wojny przyjdą nareszcie do tego, że czy z Austryą czy bez niej o Polsce pomyśleć muszą.

Lenoir: Tak jest choć oni na chwilę myślą, że po wzięciu Sebastopola będzie można ograniczyć się na corocznem blokowaniu Czarnego i Bałtyckiego morza.

Міцкевич: Jak gdyby było w ich czy czyjejkolwiek mocy zatrzymać i stłumić wypadki, które się będą poradzać w miarę czy pomyślnych czy przeciwnych skutków.

Lenoir: — To też dlatego książę się nie chce oglądać na wypadki, ale robi co może, aż dopóki chwila podniesienia nas nie znajdzie wyraźnie — ale z żalem Panu

Програма Міцкевича поражас нас своєю актуальністю під нинішню хвилю серед так відмінної політичної констеляції. Успішний вислід революції в Польщі був улюбленою, задушевною мрією Наполсона III., з якою ніколи не розставав ся за весь час свого панованя. Польща відбудована під його впливом була запорукою гегемонії Франції на заході і сході Європи. Уже з сего приводу підняте сеї справи було каменем образи для центральних держав, а для Прус прямо квестією істновня. Супроти Австрії і Прус французька дипломатія не сміла навіть доторкати польської справи підчас кримської війни. Підношено її кілька разів в Лондоні, однак кожного разу дізнавав Наполсон від лондонського кабінету рішучої відмови. Коаліція числила на діяльну участь центральних держав, по крайній

powiem, że przeciw niemu powstałi przyjaciele i przeciwnicy aby go od tej zbawiennej drogi odwrócić, przekonywając że nieledwie występkiem jest ułatwić przymierzeniom zawarcie pokoju, za pomocą targu o nas i Polskę.

Міцкевич: Ja ci powiem szczerze również, żeśmy się doczekali najsmutniejszej w naszej smutnej historii chwili, gdyż Polacy stracili samodzielność nie umieją (ty кілька слів нечитких) . . . nic z siebie praktycznego wydobyć ale (знову не мож тексту відчитати) wiare w opatrność że to jest uroczą chwilą gdzie Polskę należy nam wydzierać a nie zebrać o nią, zdobywać ją i zapalem gotowością do nowych ofiar obmyć ją ze zgnilizny a nie czekać aż nam powiedzą chcemy Polskę, bo jak to powiedzą to i зробią — ale to będzie Polska bez inicjatywy własnej, będzie polem walczących się obcych wpływów, intryg i obcego jarzma, może ohydniejszego niż jarzma zdobywców, bo będzie dobrowolne, — Polska stanie się otchłanią przekupstwa, rozdwojenі, frymarki i obrazem szkaradnej. (?)

Lenoir: Ale nieszczęsne to zobojetnienie, panuje jak sam może wiesz dobrze jest zupełnem — nietylko generałowie Chrzanowski, Breański, Bystrzonomski, Gawroński, ale i Księcia i Branickiego i Gałęzowski z komitetem demokratycznym Wysocki i Mirosławski, ale Różycki ze swemi i państwo Wąsowiczów z gronem swoich znajomych, każą czekać aż nas się prosić będą, a jeśli nie, to pójdziemy wówczas wszyscy z prośbą jak im się zdaje skuteczną i zbawienną do Aleksandra II.

Міцкевич: On sam to widzi najlepiej, że się Polakom należało rzucić całymi siłami, może do ostatniej już walki z nadzieją dobycia Polski a Francya i Anglia powiedzą, że niema już Polaków ani Polski i zatkają gębę kłamliwej nawpół opozycyi, która czasem jeszcze gdzieniegdzie przebąkuje w Polsce lub co napisze. Więc choćby tylko wywoływać głos opinji zaŃnami już warto jeszcze popracować. Powiedz proszę cię księciu, że on dziś w tem obląkanіu kalectwa emigracyjnego i włóczęgów krajowych spełnia wielkie dzieje i zasługuje na uwielbienie.

Lenoir: Książę jak Pan wiesz, nie porusza kraju bo to sprowadziłoby daremną klęskę, ale usiłuje aby wewnątrz kraju obok sprzymierzonych, z sił rozpierzchłych po zagranicą składać hufce, któreby zbrojno reprezentowały Polskę i jej prawo.

Міцкевич: Gdybym ja miał fundusz własny, gdybym go mógł znaleźć, ale chyba na loterji, bo skąd? Bóg widzi, że niemam innego, zarazbym pojechał, bo wiem, że skoroby ujrzeli że ja z białą głową ale z gorącym sercem idę tam, gdzie mi wska-

miri Avstrii, v tiazkij vijnii. Vže iħ nevturalniiŝtʹ zďavalo ŝa, zahytuvati dobri vyglyady kampanii; pidnyatєм polʹsʹkogo pitania buła bi narażena akcii koalicii na nemynuču nevdaču i trijumf Rosii. Odnak nanesene riiŝuchogo udaru Rosii bez poruŝuvania polʹsʹkoi kvestii leżalo v interesi vsiħ bez viimku evropejsʹkikh derżhāv oso- blivo oboħ susiidiv Rosii.

Tu veliku političnu gadku pidnyav Mičkevich z vlastivoju sobi upertoju postiiyniiŝtju i stiiyniiŝtju svoiħ persvidčenyħ zapечатаv žertvoju svogo žytia. Koli kovačʹkij tabor buv v Burģas, todi priiħav vidvidati se vijsʹko kn. Volodislav Čartoriiŝkij. Z nim priбуv Adam Mičkevich. Kn. Volodislav Čartoriiŝkij vzjav na sebe mунdur drugogo kovačʹkogo polku, za ŝo iħogo zganiv vidtak gr. Zamojsʹkij v Царгородi, ŝo vin sebe tak понизив.

zuje riiwnie jak rozum już nie wyższy ale poprostu chłopski rozum że Polskę znaleŝć można, a zatem szukać jej należy, toby młodsii i zdolniejsii, bo ŝa żołnierze, nie mieli może dłużej gnić, żebrać jeŝli nieco gorzej, a niespłacić ŝwiętego obowiazku. Inaczey odzywać się do emigracji niemożna, tylko skorobym sam poszedł gdzie należy.

Lenoir: Ależ Panie, nikt od Pana wymagać niema prawa, abyŝ ŝwā osobā płacił, doŝć już że gromisz opieszaloŝć i rozbrajasz złe chęci i niedołeżne.

Мицкевич: Nie bracie, mnie to oburza, i trawi wewnętrznie jak to Europa się bije, a emigracja błażeiŝka będzie ŝydziić, blażnować i naigrawać się z sądów bożych. To jest hańba to już coŝ naksztalt tych Montemolinów, Henryków, coby chcieli żeby im trony podarować, a oni sobie siedzą w Wenecyi albo Neapolu i bawią się. Ja dawno nad tem myŝlałem, jakby wesprzeć moimi słabymi siłami Sadyka i Zamojskiego, bo to ŝa wielcy Polacy i wielcy ludzie — bo co mogā i więcej niź mogā niź im ŝrodki lub zdrowie pozwala, robiąc i już jest coŝ, już nie można powiedzieć że wszyscy gniją i słowa Bożego, głosu Polski nie słyŝzą, nie rozumieją. Znalazłbym 300 czy 500 franków żeby zajechać, ale czy ja zarobię na to żebym miał z czego się utrzymać, a raczej czy- by to co ja zrobię warto było coby mi dano.

A potem coŝ ja z moją biedną dziatwą zrobię — a jak to czuję że i Sadykowi i Zamojskiemu miłoby było gdybym był z nimi, bo ja ich rozumiem i oni by może potrafili dać mi robotę, asa wuły, czy to bądź żebym darmo wdowiego grosza nie- spożywał i zabierał go jakiemu tęgemu porucznikowi, bo on tam więcej wart, jak ja, ale czuję żebym się mógł zdać na co.

Lenoir: — Panie Adamie trudno mi wyrazić Ci moją zupełną wdzięcznoŝć, bo słowo w słowo mówisz mi to co książe mówi sofistom naszym, którzy go gryżā i to co my z nim choć już w małej liczbie popieramy. Ale jeżeli twoje słowo i serce ŝa tak ŝczere, proszę Cię o jedną łaskę czy pozwolisz mi pomówić z księciem o tem głębokiem twem przekonaniu i wŝpółczuciu dla niego?

Мицкевич: — I owszem powiedź mu, że go wielbię bo w jego usiłowaniach leży jeszcze prócz strony praktycznej i godnoŝć i samoistnoŝć przyszłej Polski, czyli co jest jej życiem, co powinno być wskazówką o jej byciu.

Lenoir: Mnie się riiwnieź zdaje, że skoro będą widzieć pozycyę politycznie i zbrojno przez nas zajętā, naszą inicjatywā zdobytā i żyjącā, już jej sprzymierzeni



Мицкевич остав в таборі козаків. Він вписав ся в реєстр козаків в Добручі до сотні Журилівської, котрою доводив сотник Лях, внук того славного атамана, котрий через 30 літ стояв на чолі заророжського коша в Туреччині.

Мицкевич став під стягом гетьмана Дорошенка! Він радів тим і все повтаряв: „Bez Ukrainy nie będzie Polski! В 1831. р. говорив він — бороли ся Поляки о затриманє конституції; тепер треба бороти ся за Польщу. Всі Поляки повинні тепер стати жовнірами так, як всі Українці стали ними за Хмельницького.“

Чайковському ся обетавина була на руку. Але гр. Замоїський, котрий організовав польський легіон з закраскою консервативно-польською, а в дійстности провадив діло в Царгороді пиняво, без такої енергії, яка ціховала пр. Садика Башу, старав ся шкодити діяльности Садика.

odpchnąć i ani zdeptać nie potrafią bez żadnego nam gwałtu czy krzywdy i muszą ją uszanować i przynajmniej o tyle się z nią rachować, o ile w niej wartości i siły moralnej a nawet liczebnej znajdują dlatego, to ja i moi przyjaciele błagamy księcia aby Witolda niepowstrzymywał, bo choćby i Polskę dyplomacya wywołała, tobie jej jakiego Solmsa albo Koburga narzucili i Polska by długi czas z kurateli i niemocy nie wyszła.

Мицкевич: Na to zgadzam się zupełnie że i potrzeba wywoływać Polskę zbrojno i strzec jej godność, jej niepodległość, o ile jest w naszej mocy, o tyle zdobywana i bronioną być powinna, nawet gdyby i gwarancyi jej bytu nie dawano.

Lenoir: Czy w razie gdyby się znalazły środki abyś Pan bez troski o działwę swoją i swoją osobę mógł jechać na wschód udałbyś się dla wspierania prac naszych, stosownie do twego przekonania i zdolności?

Мицкевич: Z największą chęcią bo dodam ci i to, że Włochy przeszedłem więcej piechotą niż przejechałem bo wówczas jak i dziś czułem że Polskę zdobyć można i że choćbym zginął to warto było dla niej się poświęcać i że moją familię dobrzy ludzie byliby ratowali i pielęgowali tak i dziś jestem zupełnie gotów do pracy sto razy miłszej jak tu patrzeć na czytających.

Lenoir: Czy nie mógłbyś Pan o tej samej myśli pomówić z Karolem Różyckim, możebyś go łatwiej przekonał, że to my nie Turkom ale Polsce służymy za pomocą Turcyi i nie z księżycem czy buńczukiem na piersiach i w sercu ale z myślą tak wysoką jak sam mi Pan mówisz iżby w niej i jej urzeczywistnienia, ludzie bez różnicy wyznań i narodowości znaleźli byt narodowy, moralny i materialny w całym znaczeniu swobodnego rozwijania się.

Мицкевич: Kto dziś nie widzi, że sułtan spełnia posłannictwo Boże, którego chrześcijańska Europa się zaparła, chce być ślepym sam, kto Polsce jest dziś sprzymierzeńcem i obrońcą, ten jest wyższym nad wszelkie teorye, hypokryzyi i bezbożności oficjalnej, bliższym jest nauki Chrystusa niż sam P. i X. I. z nim razem i cała ich butyką. Bo świat już dziś komedyami żyć nie może, bo ich niechce, bo Bóg, to jest Prawda.

Lenoir: Czy mi pan obiecujesz rozmówić się z Różyckim?

Мицкевич: Tak ja będę wiedział czy będę mógł wyjechać to on... to ja spodziewam się przynajmniej że Różycki mnie posłucha — ja go z bałamuctwa wydobędę

Крім інтриг, які робили ся своєю дорогою, писав він дипломатично до Чайковського, що сам лорд Пальмерстон дораджує, щоби Поляки-жовніри і козаки перейшли на жолд і під англійську хоругву, бо як тільки впаде Севастополь, то Австрія відбудує Польщу, Крим дістане ся Туреччині, а Англія дає гроші на уоруженє польського війська. Ходить лише о теє, доводив він, щоби Польща не повстала з рамени і під династією Наполонів.

Міцкевич був з того всего невдоволений. Він мав говорити: „Все пісонька Чарторийських! Нехай Адам Ч. остає в Росії, Константин нехай іде до Австрії та нехай оба роблять, що можуть для „фамілії“. Але робота Замойського робила ся дальше і на некористь Садика Баші.

Одного дня приїхали до козацького табору Садика Баші Муштир Абдуль-Керім зі шефом свого штабу полковником Гуссайн Авні бейом, котрі веліли Чайковському wraz зі всіма козаками виступити піхотою і в щоденних уборах, щоби вислухати розпорядку міністра війни.

bo ludzie serca obojętnie na nas patrząc i siedzieć tu nie będą — ale to czynem osobistym daje się przykład nie słowami.

Lenoir: — O Branickim Panu nie mówię — on się gniewa na nas myśląc żeśmy mu szkodzili w Stambule, lecz to był owoc jego własnej niezręczności i nienawiści marszałka St. Arnaud przeciw księciu Napoleonowi i jego przybocznikom, bywałem u Branickiego dawniej i sam i przez przyjaciół jego, ostrzegałem go, że wchodząc w życie publiczne polskie należało mu się oprzec na czem poważniejszym niż własnie imię i majątek, ale jemu się przywidziało że może nawet wystąpić z pretensją zostania le commissaire plénipotentiaire de Pologne. Szkoda go bo mógł wiele dobrego zrobić.

Міцкевич: — O tej pretensji od niego niesłyszałem alem go i ja upominał, że trzeba się przyłączyć do tego co już jest polskiego, bo byli już kozacy Sadyka Baszy — jestem pewny że gdyby był z nimi w koszarach czy w obozie trzy dni i trzy nocy przespał i przebył byłby dostąpił czego żądał jest odważny, był pułkownikiem, nieledwieby go postavili bez użycia. Ale brak praktycznego życia i sensu, poprowadził go do salonów, do sztabów, do kollizji i ze swemi i z obcemi.

Lenoir: Ja pewny byłem żeby go Sadyk przyjął i dał mu czy wyrobił oddzielną organizację, bo wiedział o jego zamiśle, ale każdy chciałby grać rolę indywidualną, czy ma do tego pozycję i środki czy nie. Skarżą się i Wysocki i drudzy żeśmy im szkodzili i odpychali ich, ale albo ich niechciano albo sami sobie winni, że zawsze z pretensjami występowali że oni jedynie reprezentują Polskę. — Książę nikogo nie odpycha i Wysockiego szukał, ale nie na prezydenta Rzeczpospolitej lecz na jenerała. Tak zrobił Kamiński, Różycki a jednak zdolni ludzie są potrzebni.

Міцкевич: Ale ludzie się znajdują, sami przyjdą do rzeczy dobrze poprowadzonej, tylko zamiast rzeczy rozłączać koalifikacyami i celami osobistymi, że to polskie i katolickie a to tureckie i kozackie (wie o tem) trzeba wiązać, łączyć, jednoczyć, przymnażać gdyż inaczej sami ziarna rozdwojeń posiejemy tam gdzie już węzły osłabły i ostygły, jak na Rusi i Ukrainie. Sadykowi zarzucają że brał żydów i bułgarów

Розпоряджене се звучало: В наслідок трактату між правительством високої Порти а правительством Англії виділює ся другий полк козаків з під начальства Чайковського і переносить ся до резервового турецького полку, остаючого під приказами і на платні Англіїців. Дальше проголошено, що перший козацький полк і нерегулярні сотні козаків можуть також перейти під англійське начальство і платню. Відтак відчитано плян платні в сріблї і золотї що місячно, день виплати і аванс. Роблено се тому, щоби Чайковського оставити без козаків.

Другий полк складав ся зі знатнійших панів офіцирів, приклонників гр. Замойського, але перший застеріг ся проти такої пропозиції, Особливо енергічно запротестовав другий швадрон першого полку. зложений з самих Українців під проводом капітана Сидора Сидоренка. Він заявив в рапортї іменем всіх, що наколи султанови непотрібна їх служба, то вони поломять свої шаблі та підуть в світ заробляти на житє, але хотять заховати свої козачі вольности. За ним приходили по черзі всі прочі швадрони з такою самою заявою.

Абдуль Керім Баша велїв списати протокол і відослав його міністерїї.

Депутації тих козаків явили ся в хвилі, коли Мушир розмавляв з Міцкевичом. Було се підчас сніданя. Міцкевич сильно ганив сю роботу гр. Замойського, але очевидно се нічого не помогло. Чайковський віддав другий полк англійському адютантови, котрий відпровадив його до Варни. Перед тим розділом перейшло ще 40 жовнірів з офіцером Ровельським, всі вони були родом з Поділя та Бессарабії, до першого полку Чайковського.

Ся справа принесла впрочім сю користь Садикови Баші, бо виділили ся елементи, котрі оставали під впливом гр. Замойського та

i cyganów, ale mu to zarzucają co sami nie chcą robić i gniewają się że on coś robi, skoro oni nie szli do służby, dobrze że cokolwiek na początek znalazło (?).

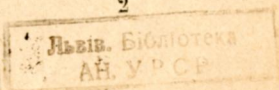
Lenoir: Zaczynając od Dunaju i Prutu, element kozacki ich barwa i samo imię są koniecznymi warunkowi bo kto wie czy Austria i Prusy kiedykolwiek dozwolą aby do polskich prowincyj dotrzeć: Sadyk to dobrze rozumie i przy tem kozaectwie obsta, bo Polska zostawiła smutne pamiątki prozelityzmu, które tam gdzie i byt jest słowiański zostały.

Міцкевич: Ja przyznaję tu Sadykowi wielką znajomość i przenikliwość. Polska się znajdzie jeśli powstanie się na Rusi uda bo dziwne o tym ruchu ludowym na Ukrainie prawią, że jest kierowany oględnie i właśnie zdaje się czekać na podanie mu ręki przez posunięcie się sprzymierzonych ku niemu. Niechnobyśmy się mogli połączyć z temi żywiołami przez Bessarabię czy Odesę to i Europa musiałaby nas dla niego wspierać boby ujrzała najjaśniej że jest możność i siła żywotna w samej Rosyi do pobicia jej.

(1100)

14. 189.

И-58246



вносили в його полки дезорганізацію, інтриги та дуже проблематичної вартости військову службу. Той полк Замойського, дозвіл для котрого виробив був перед тим сам Чайковський у султана при помочи Омера Баші, не існував довго. Він сам розпався, відколи гр. Замойський довів його до незгоди і несубординації такої, що мусів сам просити у міністра о інтервенцію.

Була вже пізна осінь 1855 р. Сніг покрив землю. Табор Чайковського перейшов на зимовики до Сливен (Ієліме).

Тоді то дістав Чайковський лист від жінки Людвіки, що у великого везира Ренід Паші відбула ся нарада, щоби з честію закінчити війну.

Туреччина знайшла ся в тяжких матеріальних обставинах. До Царгороду приїхав молодий Ротшільд в цілі трактованя в рядом в справах фінансів.

Міцкевич звернув ся тоді до Ротшільда, котрому зробив пропозицію, щоби зорганізувати полк гузарів з самих жидів, над котрими булиби офіцерами поляки. Де шукати симпатий Міцкевича до жидів, се не наша річ. Справа та подекуди може й знана. Ми її не хочемо тут торкатись.

Для нас інтересне, що Ротшільд одушевив ся тою справою, а турецький міністер війни, серед тих обставин, не мав нічого проти сього. Навпаки він відніс ся до Садика Баші, щоби сей заняв ся організацією і інструкціями сего жидівського полку, котрий мав бути при козаках.

Чайковський мав кількох жидів, котрих він уживав як шпіонів в часі кампанії, але творити таку організацію він відмовив ся. Написав він лист до жінки Людвіки, щоби вона представила в Царгороді де належало, невмістність такої організації.

Мимо сего надходили до Чайковського петиції від Поляків, котрі раді були обняти начальство над таким відділом. Так зголосив ся між иншими Миколай Камінський, жовнір в 1831. Чайковський відсилав всі папери в тій справі до Міцкевича, котрий на Чайковського за сю справу і за його становиско в тім взгляді дуже негодував.

Міцкевич відкинув впрочім прошенє Камінського, а представив на начальство протегованого сестер Милосердія якогось Беднарчика, бо назвисько його пригадувало поетови ремесло першого Пястельмаха.

Беднарчик однак не був ідеалістом. Він „натягнув“ міністра, Ротшільда та сестри милосердія.

Всіх жидів, котрі вступили до сеї організації було всего 50. Всі вони походили з Бердичева і Мурованої Махнівки.\*)

Але війна вже кінчила ся. Як се був Міцкевич 1 червня предкавав так і стало ся. Він вложив в сій війні свою голову. Умер як герой, бо умер жовніром. Незважав він на свій вік, а поспішив там, де сподівався добра для вітчизни. Се прегарний примір для молодіжи!

В Царгороді панувала холера. Міцкевич чув ся недужий. Козак Служальський владив поетови страву козака Ермака: душену качку, висаджену квасною капустаю. Гузар з нової організації Мошко Горренштайн з Мурованої Махнівки, котрий був також при Міцкевичови, приніс поетови бердичівських Перників і флашку меду з Ходоркова. Коли се Міцкевич зїв та випив, тоді дістав він наглий напад холери. Вючи ся з болю видавав він ще прикази Беднарчикови, Горренштайнови та виповів послїдну волю Служальському.

Лікар Дроздовський Станіслав, Литвин родом, чоловік дуже благородний, вже не міг великому поетови, патріотови і жовнірови нічого помочи. Поет привняв св. Тайни та сказав до Служальського: „Powiedz atamanowi, że kończę jak kozak, moja dusza nie ulatuje ale wuguwa się z ciała.“ (\*\*)

Так оповідає нам про сї справи „Wojna Krymska“ Чайковського та листи його жінки з Царгороду.

Все те є дуже знаменне для діяльности Адама Міцкевича. Вн не був жовніром в 1831. Доперва на старість стає він ним в таборі козаків. Бувби вже час прослідити і заналізувати у нас діяльність і жите того великого поета, уродженого на Чорній Русі і його симпатії до наших змагань.

Але не задовго скінчили ся і будь щобудь ідейні, змаганя Чайковського і його козацтва.

Польські сфери не станули на висоті завданя. Еміграція як се і ми тепер переконуємо ся, пририта своїм положенєм, робить похибки за похибками.

Почала ся інтрига проти „атамана“ Садика Паші, тимбільше, що польська дивізія Замойського, яку пробовано організувати в Скутарі, не довела до нічого.

\*) Жид Армавд Льві приятель і товариш Міцкевича привіз Чайковському до Шумни талмуд, книги, та паки з релігійними приборами для жидів вартости 50.000 Фрааків. Притім привіз він модель мувдура для сих жидівських уланів. Сподні мали бути чоколядової краски, жовтий „ментик“, чоколядовий „долман“. Вся одежа була шамерована золотом. Модель сеї одежі подав Ротшільд. Міцкевич жартував, що се краски капуцинів і бернадивів, символ зближення юдеїзму до католицизму.

\*\*) Wojna Krymska арк. 50.

Закулісові справи при помочи „малого султана“ англійського льорда Redcliff-a приневолили пізніше Чайковського просити о димісію, бо він не хотів згодити ся на усуненє „словянської“ команди зі свого козацкого полку.

Козаки а відтак і Поляки розбрили ся.

Чайковський не вєспів вийти в Бессарабію та в Україну як козачий батажко-побідник.

За Україною тужив він страшенно. Тужними, про великий біль душі свідчачими словами скаржить ся він, що боїть ся, що не буде оглядати улюбленої України, деби і його кости спочили.\*) Він нащадок гетьмана Брюховецького! Мучив ся він так ще кілька років, потім попросив Царя о амнестію. Стяг гетьмана Дорошенка мав лишити ся в незнані віки і судьбу як форма в Туреччині. З ідеалами і історичним досвідом треба було вертати в Україну, та працювати там як ратай на рідній ниві.

Амнестію він дістав і вернув на Україну з грекинею Іреною і двома найвірнішими своїми козаками. Але се не належить вже до нашої теми про епізод з Кримської війни.

---

\*) Na przeciw Świętej góry. Na parachodzie Rossijskim Chereznez 10. sierpnia 1861. roku (дві картки листовою паперу автограф).





Евгенія Ольга гербу Сас Жураківська



о. Др. Застирець Йосиф.

## Евгенія Ольга гербу Сас Жураківська,

українсько-німецька поетка.

Судьба справила, що минулі Різдвяні свята прийшлося перевести за Віднем в санаторії. З просторого балкону високої, розкішної вілли, котра підперла ся горою, глядів я по святій вечері на велику Віденську низину, серед котрої наче яким великим табором розложили ся численні міста, місточка а передусім двоміліонової Відень.

Перед тобою миготіли тисячі світил електричних ламп, котрі зливали ся в одно з безчисленними звіздами на небі, котре не заслонувала ні з відки хочби одна хмарочка.

Незабутний вид! — Між озвіздненим небом а світилами на землі не було тоді, того святого вечора ніякої ріжниці ні розмежованя! По тій одній величественній просторони бігали лише то тут то там підскакуючи огнисті язички наче які ящірки, котрі на тім небі зідали зірнички-світла, які однак вскорі знова засвічували ся. То кільканайцять залізничних освітлених потягів бігали попід крайні горбки, грались, підскакували в гору то знова спускали ся в низину, хватали при тім своїм блиском одно-двое світил, закривали їх, а відтак посунувшись дальше лишали їх за собою для незрівнано чудової ілюмінації землі та неба!

Дивляючись в те чудо призабув я, що там у вітчизні грають святочно дзвони, пронесесь коляда, а там далеко дорогим своякам в Закарпатській області, чи в Сибірі завие звір голодний та попливуть сердечним сльози...

Але все проміне! Коби бодай з туги терпінь зродило ся діло!

Коли я так дивив ся та міркував, тоді покликали мене до кімнати бо „Hausfrau“ принесла книжочку з німецькими стихами до переглянення. Я ввійшов до кімнати та почав переглядати невелику брошуру п. з. Gedichte von Eugenia Olga de Sas Żurakowska, Wien 1915, im Verlage der Herausgeberin. — Druck von Josef Hoyer, Wien, IX. Liechtensteinstraße 3. Preis K 1.

Ся „Herausgeberin“ се мати молоді, помершої письменниці. Се мусить бути наша землячка, — подумав я. Але чому в німецькій киреї? Случайно глянув я на стор. 11 та прочитав слова:

Nur trotzig dem Feinde die Stirne bieten  
Und tapfer besiegen des Feindes List  
„Zaporoże“ — soll das Lösungswort sein!

Я почав точвійше оглядати книжочку. Бачу, що се чудова левада, не чужа, наче Федьковичева понасаджувана цвітами і то не абиякими! Кожда виплекана, вилеліана та ніжнійша від другої. І се мала скласти дівчина, що прожила ледви 19 літ та лягла вже предвчасно в могилу, котра знаходить ся на тім овиді, який я оглядав перед хвилию з балкону.

Я постановив розвідати про скорбну матір письменниці, котра видала поезії своєї доньки та розпитати про жите і терпівня письменниці.

Почала ся перепись, а результатом її понизший огляд творчости бл. п. Евгенії Жураківської.

\* \* \*

Евгенія Ольга гербу Сас Жураківська уродила ся в Новоселиці на Буковині дня 5. падолиста 1895. Дід її по матері проживав в Галичині, де був учителем музики і латини. В 35-ім році життя переселив ся до Черновець, де проживав довго та в глибокім віці помер в домі пані Людмили Жураківської, своєї доньки, а матери нашої письменниці. Сей образований чоловік, Поляк по народности, оповідав в родині багато про угорське повстанє з 1848—49 р. про Петегфіого, про мазурську різню з 1846 р. та про повстанє з 1863 р. Не улягає сумнівови, що сі оповідання зробили велике вражіне на душу молодой внучки Евгенії Ольги. Се побачимо наглядно, коли оглянемо єї письменничу спадщину.

Молоді дїточі літа провела вона в Новоселиці на Буковині серед нашого народу. Вона добре придивила ся житю того люду і від него переняла велику чутливість на красу природи, а передусім на людське горе.

Ще більший вплив мусїв мати на сю молоденьку письменницю наш буковинський, гуцульський співак Осип Юрій Федькович. Як не могла вона его читати, та ним одушевляти ся, коли він її свояк!

Поет Федькович був сином Йосифа Гординського рідного брата бабки письменниці по батькови.<sup>1</sup>

Мати пані Людмілла, в листі до автора сих стрічок<sup>2</sup> пише, що донька єї читала Федьковича і звідси пішло єї заінтересованє українською літературою.

<sup>1</sup> Лист п. С. Жураковського до другої доньки (сестри Евгенії) пані Пиртлеровой М. datto: Czerniowce, 21. II. 1916.: „Chcesz odemnie biografję Fedkowicza czyli mego wójecznego brata Hordyńskiego gdyż tak właściwie on się nazywał i był poetą ruskim. Otoż Jozef Hordyński rodzony brat mojej matki, ożeniony był z rusinką z Fedkowiczów. Ojciec poróżnił się był ze swoim synem za jego ruskie przekonania i wyrzekł się był jego, jako polak z pradziadów; syn przyjął nazwisko matczyne Fedkowicz. Ojciec jego umierając tu w Czerniowcach przeprosił się ze synem i zostawił mu trzy domy na dawnej ulicy Blumengasse koło dzisiejszej Europejskiej kawiarni i т. д.

<sup>2</sup> Лист datto: Hinterholtz 14. II. 1916.: Was das Ruthenische anbetrifft, so hatte sie durch die Gedichte „Fedkowicz“, der meiner Schwiegermutter Neffe war, angeeifert, welche sie mit Verehrung gelesen, interessierte sie sich auch um die ruthenische Literatur . . .

Письменниця ходила в Чернівцях до школи при Landhausstraße. Учила ся дуже добре. Як учениця сеї школи написала вона перший свій стих в честь учительки пані Ірліч. Відтак вписувала ся вона своїм товаришкам в пам'ятники, а підчас літного побуту в Галичині мала вона написати стих „Очерет і вода“ чи не під впливом Lenau-а „Schilflieder“. Сих стихів не маємо під рукою, нема їх і у родині, тому годі нам про них що небудь сказати.

Опісля вчила ся вона в виділовій школі при Університетській улици. Тою школою управляв протестантський пастор. Учили там між іншими пп. Müller і Гльвіцкый.

Коли наша поетка мала 12—13 літ, тоді з причини якихсь невідомих нам родинних відносин переселила ся мати з дітьми до Відня. Се творить перелом в житю молодої душі.

Для нас означає ся обставина велику втрату. Поетка віддалила ся не лише від нашої Зеленої Буковини, її народу, впливу на поетичну її творчість, але ще більше, від рідної мови, котрої у Відні не могла вона вже студіювати з уст народу.

Починаєсь тепер вплив німецького письменства, школи, театру і взагалі окруження.

У вихованю наступає двоїстість.

У Відні скінчила Евгенія Ольга торговельну школу, вивчила ся стенографії, англійської мови у пані Пльон та гри на фортепяні так, що пробувала компонувати.

Образоване свое доповнила вона еще подорожами, котрі відбула під доглядом доброї, дбайливої матери. Вона оглянула Трієст, Венецію, Лідо, Градо, Градиску, Аквилю, цілу Істрію, Мірамаре, Альпи, долину Іну, Інсбрук, Дольоміти, Чеський ліс, долину Лаби, Schreckenstein, Саську Швайпарію. Галичину і Буковину знала вона добре. Бл. п. Евгенія Ольга Жураківська бачила багато світа, на сих подорожах поробила много спостережень, та стрінула ся з ріжними людьми, ріжних поглядів і ріжних станів. Се переважна річ для зрозуміння нашої письменниці.

В той час припадає її любов. В неї влюбив ся багатий молодець родом з Австрії але приналежний до Америки і властитель великого готелю в Чикаго. Молода душа завагала ся. Чи покидати на все край, надію жити на рідній Буковині, покидати матір, котру страшенно любила, чи попрацати ся на все з вражіннями молодости, поезії і ввійти в чужу клясу людей, реальних, думаючих лише по американськи про доляри та в них потонути.

Як булаби справа остаточно рішила ся, Бог знає, бо саме вибухла велика, страшна європейська війна. З тим перервала ся навіть кореспонденція. Свого нареченого не судило ся її більше побачити.

Зболіле серце шукало відради. Хотіла вона помочи раненим жовнірам. Починає доглядати їх в т. зв. „Radetzkykaserne.“ Ту виконуючи таке гарне харитативне діло любови нещасних, простудила ся. Дня 10 січня 1915 занедужала вона на запалене олегочної. Розвинув ся

відтак катар грудий та в дорозі до лікаря повів на неї чужий західний вітер. Наступило погіршене. Мати робила і жертвувала що було в її силах.

Нічо не допомогло. В дни 24 вересня 1915 сказала вона до матери: „Мамо, побачиш, що ранка вже не буду оглядати! Серце мені пукне“. Перед смертю прийняла св. Тайни. По кількох годинних наступила агонія. Наше чудне дівча лягло 25-ого як зломана лелія.

Біловбрані дівчата в Neulengbach-Mark<sup>1</sup> несли перед домовиною письменниць вінець мірту. За труною несла дівчина в чорнім вельоні зломану свічку, символ зломаного дівочого життя. Двох священників відпровадило поетку до гробу. Чорний російський лябрадор з золотими грубими, глибоко вирізаними буквами вказує місце її гробу.

Старі верби шумлять порушувані вітром, а заходяче сонце освічує зимну могилу, ще одну, котру викопала страшна війна на чужині... Мусимо сказати, що з серед нашого народу. Ось погляньмо на її спадщину, на те, що вона виспівала.

\* \* \*

Німецькі її стихи мають наш український підклад, наш світогляд. Возім пр. стих: Sei mir die Heimat<sup>2</sup> стор. 9. В ній просить поетка, щоби бути її на чужині вітчиною, тихим, милим краєм, долиною, де пестрі квіти цвітуть, окружені сивою стяжкою річеньки. Будь мені вітчиною в тій чужині! Там зносять ся стромі скали, шумлять як море ялиці, а долина покриваєсь мраковиною. Оздорови мое недуже серце і заговори так, як мене вчили там в ріднім краю! О, заговори твоїми рожевими устами!

Жаль за вітчиною висказує вона в стиху: „Deine Heimat“ (стор. 32. op. cit.) ось якими внеслими словами:

Heut' trieb mich das Schicksal in die weite Ferne,  
Durch fremde Länder ohne Rast und Ruh' —  
Ich bin so müde! Mich dürstet das Verlangen,  
Dort nördlich hin, meiner Heimat zu —

За вітчиною тужить вона, скаржить ся і просить, щоби еї показати вітчину, бо вона бачить великий світ, а не має навіть намету (Wo ist meine Heimat?)

O, weise mir den Weg dahin,  
Wo haust das treue Herz?  
Und lehre mich, wie könnt' ich bau'n  
Ein Heim aus wahren Glück,  
Daß mir die Zeit der Ewigkeit  
Wird nur ein Augenblick.

Годї питувати всі місця ніжної письменниць, в котрих вона висказує свій сум, жаль і тугу, що між чужиною бракує її вітчани.

<sup>1</sup> Година їзди з Відня на Westbahnhof.

<sup>2</sup> Gedichte von Eugenie Olga de Sas Zurakowska.

Вона радаби знайти успокоєне. Снувати дальше тугу, наче наші колишні невольники, котрі плачуть в думах за рідним краєм, перериває єї любов.

В тїм другім мотиві її поезії чуємо нашу українську пренїжну душу, навїяну чутливим вітром наших сумних степів. Ось тому як народна поетка кличе вона в стиху: *An den Wind*, стор. 8.:

Вітре! Ти вієш замками, вежами та сонцем огрітим садком. Пливи як мій посол до його віконця. Стряси віконцем, доки він його не відчинить, а коли будеш в кімнаті, то побав ся та поести ся його золотими кучерями, тільки ніжно, не сміливо! Тихесенько як сон прилинь до його гордого серця та нічого не кажи, щоби тебе не вражав глумливо, але будь сновидом, не кажи нічого про біль моєї душі!

Та любов є тривожна, чиста, невинна. Такою бачимо її у всіх стихах, що відносять ся до сего предмету. Ось приміром стих: „*O könnte ich!*“

*O könnt' ich, eine zarte Blume, sacht  
Vor deinem Fenster blüh'n voll Pracht!  
Dich mit dem Dufte alltäglich grüßen,  
Deinen Blick ergötzen, dich glücklich wissen!*

*Ich wollt, ich wär' am Himmel hoch, der Mond,  
Durchs Fensterlein, die Locken blond,  
Deine Augen blau, mit den Strahlen küssen!  
So leise, so innig, so ganz dich umfließen — —*

*Und würde dich herzen, würde dich kosen,  
Mein Herz wären Strahlen, mein Mund wären Rosen,  
Doch säß ich behutsam an deines Bettchens Saum,  
Wenn du erwachst, ich flieh, als wär' es ein Traum!*

В стиху п. з.: „*Wie ich dich liebe?*“ зраджуєсь поетка, що любить його так, як любимо перші пвїти, як водну рожу, котра в воді відзеркалюєсь, як філя срібну філю обгортає, як лїтна ніч соловейка, як любимо святість, де нема ложи і неправди! Я люблю тебе тихесенько, ніжно, як злодій, бо тебе любити не вільно, а мимо сего люблю тебе без границь!

Чиста та любов не закриває жінки, котраб помилила ся. Тому незвичайно тверезо дивить ся вона на ролю жінки і се булаби трета тема єї поезії. Ось і стих: „*Das Weib*“ стор. 11.

*Das Weib? Es ist das Band wohl zwischen Himmel und Erde,  
Es ist ein Engel im Menschengewand.  
Voll Tugend waltet dieser Engel rein,  
Der Menschen Sinn zu Himmelshöh'n zu heben.  
Doch wenn dieser Engel in toller Unbesonnenheit  
Im Schmutze irdischen Staubes sich wälzt,  
Dann, ach, dann wendest du deinen Blick  
Von diesem Weibe voll Abscheu zurück!*

До сеї теми вчисляемо між иншим і стих на стор. 23. п. з. „Ein  
winzig Wort!“ — Verzweiflung einer Frau!

Нещасна жінка як в драмі „Батькова казка“ хоче впасти йому  
до ніг, цілувати його руки, просити прощення, бути невільницею, за  
те, що зблудила. „Але одно слово з твоїх уст знищило все мое щасте  
і сон і спокійний день, а тим словом: „Зблудилась.“

„Ich möchte noch einmal sagen, was im Herzen brennet,  
Daß ich dein Sklave, du mein Herr!  
Daß du die Welt für mich geworden  
Und ohne dich, so trostlos leer —!

Doch wieder zischt wie tausend Schlangen:  
Gefehlt! — Welch Gift mein Herze nährt!  
Ein winzig Wort und ach wie mächtig  
Hat es mein ganzes Glück zerstört.“

Матір свою любила вона цілим серцем чутливої, доброї, невинної  
дівчини. Коли вибухла страшена війна, котра громом, огнем та мечем  
пустошить нам любу вітчину, а невидані доси стрільна порють цвин-  
тарі, де спокійно лежали кости наших батьків та матерій, тоді покли-  
кано під оружје несподівано брата поетки. Матери не було в той  
час дома. Добрий син післав, на пращане матері картку з дороги зі  
словами: „Mutterl, weine nicht“.

Наша поетка ось що доспівала до слів братчика:<sup>1</sup>

### „Mutterl, weine nicht“.

Der Krieg ist nun begonnen  
So über Nacht, im Nu!  
Der frevle Feind zerstörte  
Des Landes heilige Ruh.  
So gingen unsere Kinder,  
Mit Waffen in der Hand,  
Den tückischen Feind verdrängen  
Aus unserem Vaterland.  
Vor Abmarsch schrieb er: „Mutterl“ —  
Er, vom 15. Regiment<sup>2</sup> —  
„Heute zieh ich zum Felde,  
Schon die Kanone dröhnt,  
Viel tausend Kugel sausen,  
Das blanke Schwert erklirrt,  
Wein' nicht, mein liebes Mutterl,  
Wenn Ihr den Sohn verliert!  
Sei stolz, daß deine Söhne  
Im Felde beide steh'n,  
Denn Österreich muß siegen,  
Es darf nicht untergeh'n!

Wenn Gott will uns es schenken,  
So kommen wir zurück . . . .  
Leb wohl, mein liebes Mutterl,  
Und wünsche uns den Sieg.“  
Mir bricht das Herz zusammen,  
Denn all der Jungens Blut  
Hat schon so sehr gefärbet  
Dunajez, Dnjestr und Pruth.  
Ich brich im Schmerz zusammen,  
Wenn auch der größte Lohn!  
Nichts könnte doch ersetzen  
'ner Mutter guten Sohn.  
Gen Feind von West bis Osten  
Kämpft tapfer unser Heer  
Fürs Vaterland und Kaiser  
Und menschlich fühlt auch „er“.  
So tröstend wiederhol' ich:  
„Mein Mutterl, weine nicht,  
Sei mannhaft, wenn wir fallen,  
Doch Vaterland fällt nicht.“

<sup>1</sup> Стих: Mutterl, weine nicht беру з рукописи. Він ще не був печатавий.

<sup>2</sup> Є се Тернопільський полк.

Глибоко відчувала наша поетка біду, горе та нещасте другої людини. Вид бідної сиротини переймав її серце до глибини. Під таким вражінем зложила вона український стих, який подаю з рукописи. Він свідчить також про велику любов до матери.

### Сирота.

Україно зелененька

Боре темний мій шуми!

Вітри несіть ген степами

Сиротої (sic!) біль, думи. —

Мати моя люба Мати!

Щось мя під свим (sic!) крилом крила?

А гдеж тепер ты шукати

Як земля тебе покрила?

Ой та земля тяжка, зимна,

Вже ты не загіє;

Очи мої ты не бачуть

Хочь сльози полинуть.

Ой сльози, тяжкі гіркі,

Виливати буду;

Най ся замкнуть вже на віки

Як тебе забудуть.

Серце мое не забуде

Хочь очі забудуть

Все згадаю собі тебе

Все пред мою память зблудиш.

Мати моя, люба мати!

Як тебим я забула,

Стань пред (sic!) очі мої в шаті

Красній, ясній як той ангол (sic!) біла.

І заклич мя по раз перший

Перший і остатний

Най так зараз душа моя

Перед Богом стане.

Най ся тутки не блукаю

Без тебе і хати

Най там піду, там до тебе

До землиці й матери.

Україно зелененька!

Бори темний мій шуми,

Дніпри (sic!) неси ген у степи

Сиротої (!) жаль, думи. —

Стих той український, правда поетка не положила на нього останньої редакторської руки, свідчить про її велику, ніжну любов до України, її природи, бору і вітру, степів, а передусім тяжкої долі бідної сироти.

В звязи з тою поезією стоїть невеличкий український вершик, котрий також подаю з рукописи під загол.:

### До зірниці.

Ах пощож мя мати на світ привела?  
Я щастя не зналам ніколи,  
А серце так тужить, так тяженько болит  
За щастем, Тобою, мій любий соколе!

Соколе! Зірницю! Зоренько прекрасна!  
Для кого ти світиш на небесах?  
Я руку просячу по тебе вітаю,  
Будь щастем моїм, я гину в сльозах. —

Оба стишки свідчать про те, що бл. п. Євгенія Ольга не оставала без впливу наших поетів. Але се може й случайно, бо житю нашого народу придивила ся вона дуже точно.

Про те свідчить драматичний її твір (в рукописи) під загол.: „Die Stiefmutter“ (Мачоха). Ein Schauspiel, 7 Bilder. Зміст сего твору вкоротці ось який: Богатий селянин не хоче згодити ся, щоби його син Кіндрат одружив ся з бідною Марійкою, наймичкою. Син благає батька словами: „Чи я тобі вірно не працював, чи я тебе не почитав? Тепер хочу заснувати собі гніздо і для мене самого трудити ся! Чи я не все просив тебе о дозвіл, а ти на мене все гніваєш ся? Вона, твоя наймичка бідна, а ти маєш майна що й для трох сталоби. Не хочу проти твоеї волі ділати, але вислухай могого благання.“

Батько не вволює волі сина, проганяє наймичку, котра замешкує у вдови на краю села. По трех літах вона умирає. Кіндрат женить ся тоді по волі батька з богатою. Жінка хоче позбути ся з дому Марійчиної дитини. Мала сирітка Марійка-терпить біду. Мачоха прогонить її часто з хати. Кіндрат вертає п'яний домів, приносить своїй Марійці дарунки . . . і хустинку. Коли мачоха ненавидить бідну Марійку, то дитина її Осип, не може без доброї Марійки ні хвилі провести.

Вона його бавить, пестить, годує, він бавить ся її кучериками. Мачосі се не подобаєсь. Стало ся, що добре плеканий Осип тяжко захорів. Бідна Марійка дивить ся крізь вікно в кімнату на лікаря та рада йому дати весь свій скарб (кинути до кармана лікарєви) срібний хрестик, щоби ратував Осипа. Осип вмирає о півночи. Злюча мачоха каже їхати Марійці серед морозу по труну, а відтак знова видаляє її з хати. Підчас похорону має вона пильнувати обійстя. Кіндрат плаче п'яний над своєю неделою.

„Богатство, та нема щастя“! повтаряє він. —



На другий день знаходять Марійку замерзлу на гробі Осипа. Вона, бідна сиротина, пішла на гріб занести Осипови даруночки, які мала від батька; кафтанчик і панчошки. Знайшла свіжий надмогильний хрестик, положила свої даруночки кажучи: „В літі принесу тобі ще квіточки і камінчики, котрими ти зі мною бавив ся, а тепер піду, бо мачоха ще побе.“

По хвилі вертає, обіймає ручками хрестик. Її хоче ся тут спати. Вона засипляє-умирає . . . Гробар знаходить заціпеніле дитя. „Так то каже він, бідній сироті“ і . . . втирає собі слези. Чудова се, а вірна драма при гарнім представленю ненависти мачохи і ідеальної любови в нічім невинних дітйй переймає читаючого до глибини душі.

Чи не найбільшим твором нашої письменниці є твір п. з. „Der Sänger“, Schauspiel in drei Akten und 6 Aufzügen. Gegenwart.

Предметом сего драматичного твору є конфлікт, який втяворив ся між збирачем старинностей, мільонером, подекуди диваком, графом Артуром Фельзенбургом і його женою графинею Марцеллею.

Приводом до сего конфлікту стала слідуєча пригода: графиня проходила ся по розкішнім парку зі своєю донькою, ще дитиною. В тім надбїг з сусідного, княжого парку навпів освоєний сарнюк. Він кидає ся на дитину, але в хвили, коли мав дитину пробити, являєсь поет, співак Ришард Норман. Він ратує дитину, але сам тяжко ранений падає на землю. Служба вносить його до замку, де графиня Марцелля доглядає його, але наражуєсь за се своему мужеві.

В тім творі майстерно обробленім маємо чудові сцени, пр. на початку II. дії. Марцелля говорить пр. до Ришарда: „Ja, einen Dichter ist schwer zu verstehen. Es bietet dem Dichter jeder Grashalm ein Motiv zum Schaffen, jedes Murmeln des Baches lispelt ihm Worte zu, welche nur ein Dichter versteht, und was ich in dem Dichter bewundere . . . Ihr stehet über dem Ballaste der alltäglichen Geschöpfe.“

Ришард каже, що поетів нераз перецінюємо і співає ось яку пісню:

Manchmal glaub' ich Englein nahen,  
Mir das Glück auf ihren raschen  
Schwingen bringend aus dem Himmel,  
Könnt ich deinen Blick erhaschen.

Kaum verläßt du mich, Gedanken  
Wild in meinem Hirne jagen,  
Deinem Schatten streck' die Hände,  
Nein, ich darf nur weinen, klagen.

Nie an Glück die Hoffnung hegen,  
Nie im Glück ein Heim mir gründen,  
Trauerlieder darf ich singen,  
Aus Zypressen Kränze winden.

Годі переповідати зміст сего твору. Він свідчить про велике знане людей і є психологічно добре перепроваджений. Під її (Марцеллі) впливом поет затрачує в собі багато самолюбія, гордовитости, стає наче під її омофором, але тоді графиня Марцелля здає собі з того справу, що перед нею отворюєсь челюсть пропасти: любов до Ришарда, котра походила з вдяки за вратовану дитину. Марцелля видить цілу свою небезпеку, тому шукає для себе ратунку в тім світлі, в яким вона повинна представити ся в очах невинної дитини, щоби пізнійше не „трясти ся як Іскаріот.“

Коли Ришард по многих тижнях приходить до тіленого здоровля, то графиня Марцелля мусить себе лічити, бо душа хора. Марцелля вдержує тяжку борбу. Ришард опускає вкінци замок, бо за радою Марцеллі не може опанувати своєї волі ані як велів Кант „не може він стати майстром над своїми хорсбливими чуттями.“ О півночі гине Ришард в філях ріки, а Майстерзенгери з гірким співчутем кличуть над його знайденим тілом: „Ах, він хотів стати співаком.“

Сей твір, котрий свідчить вельми користно про розширений, дозриваючий світогляд і талант нашої незвичайної поетки, знаходить ся подібно як і повість з часів угорського повстання п. загол.: „Was mir der Großvater erzählte“, historischer Roman, покищо в рукописи. Повість ся невелика. обіймає всего 41 сторін машинового письма і дає добре свідощтво всесторонности нашої письменниці.<sup>1</sup>

Але вернім еще до поезії. Належить нам зазначити ще один мотив у нашої поетки. Є ним сум, спричинений свідомістю її невилічимої недуги, котра скине молоду поетку в темний гріб. В наслідуючій Гетого знаній поезії під заг. „Kennst du das Land?“ звертаєсь вона на пвнтар з лабіринтом вузких грядок, над котрими зносить ся хрест. Там:

In jenem Schloß, im Kämmerlein, im stillen,  
Ein Liebespaar schläft Herz bei Herzen,  
Erlöst von Leiden und von Schmerzen,  
Wenn auch die Würmer gierig wählen.

Kennst du dies Land? Ach dort, nur dort  
Baut Schicksal mir mein Hochzeitsort.

Чудові суть елегії: „Wenn ich schon sterbe!“ та „Der sterbende Pilger“. То наче її лебедині пісні. Такого настрою, резигнації, з сильною вірою християнки, ніде, винявши хйба Маркіяна Шашкевича, ми не подибуємо.

В першій елегії просить вона, щоби він приступив до її мар, сплів її косу і в темне волосе вплів її найкрасшу пвітку, котра подібна до його очий, а то „незабудьку“. А дальше каже вона:

<sup>1</sup> В рукописи знайшло ся ще 3 польські поезійки поетки та малі композиції пісень до нот. Маги письменниці видає сї польські поезії окремим випуском.

Und wenn die Menge bunt und frech,  
Begleitet mich zur Ruh,  
Der letzte Mann nach meinem Sarg,  
Allein sollst gehen du!

Und dorten wird das arme Herz  
In jenem dunklen Schrein  
Erlöst von jedem Weltenschmerz,  
Für immer ruhig sein!

Doch kommst du einst zu meinem Grab,  
Bei blassem Mondeslicht,  
Dann trete nah bis an das Kreuz,  
Geh' schnell nicht fort, ach nicht!

Im Grase säuselt leis und sanft  
Ein Lied für dich allein,  
Von deiner Hand mir einst gepflückt  
Das zart' — Vergißnichtmein!

Душу прошибаючий є її вірш: „Der sterbende Pilger“ (стор. 37 вид. Gedichte). То скарга, що пращає вона молоде жите, красу, на котру одиноко її око гляділо. Вона просить Провидіне, щоби лише на одну годиночку зняло з її шиї задавляючий жите „мотузок“:

Ich sterbe! Und muß dich, schöne Welt, verlassen,  
Grad' jetzt, wo deine Pracht ich angeschaut;  
Grad' jetzt, wo ich das Leben kaum begonnen,  
Wo du das Schöne leis mir anvertraut.

Ach, doppelt kettet Herz und Aug' am Weltall!  
Am weiten Meer, auf Berg und grünem Tal,  
Wo nur das Auge blickt umher das Schöne,  
Am Felsen und im Abgrund — überall!!

Und klaglos soll, o Welt, ich von dir scheiden?  
So laß ein Weilchen, laß mich halten fest  
Das schöne Leben, das ich kaum genossen.  
Du düstrer Tod, warum du mich nicht läßt?!

Nur für ein Stündchen nimm den Strang vom Halse!  
Laß schreiten mich durch blumige Auen!  
Laß die Natur, die wie ein Märchen scheint,  
Mit freudigem Auge laß mich wieder schau'n!

Nur für ein Stündchen nimm den Strang vom Halse!  
Was ist ein Stündchen in der Ewigkeit?  
Laß einmal noch die Halden mich durchjagen  
Vom kühlen Nord nach Süden weit!

Laß einmal noch das Glück mich fassen!  
Ergötzen mich an vollen Kelches Naß!  
Und was mit ganzer Seel' ich liebe,  
Nur einmal mich lieblosen laß.

Dann doppelt mächtig schlinge um die Kehle  
Und nehme dies, was dir noch angehört;  
Die Seele bleibt, wird ewig dauern,  
Ist auch der Körper längst zerstört!

Нестало нашої поетки! Лише її чудна душа довго не вийде з пам'яті у земляків, для котрих передчасна смерть талановитої україн-

сько-німецької поетки заповідяла вельми тяжку втрату. Доля її, то вірна трагедія нашого народу і тих здібних одиниць, котрих бідний народ не в силі пригорнути і виплекати в чудний цвіт в своїм цвітвику. Тому і тужила вона, що недостає її вітчизни. Вона чула, що душа її щиро українська, хоть одяг віденсько-німецький. Але не її вина, що дитиною полинула з рідного краю. Вона була би кожної хвилинки туди злетіла і там дорівналаби своїм таланом не одній з наших славних письменниць-поеток.

Вона подібна поетичною судьбою до свого великого свояка-дядя Федьковича, а німецькі її стихи з підкладом душі нашого народу чейже і в шкільних підручниках до науки німецької мови знайдуть у нас захист, а молодіж буде ними дорожити! Бо вони нам не чужі!



Бл. п. Евгенію Ольгу характеризує родина і її знакомі як дуже веселу дівчину. Вона творила вірний тип землячки, що сьмієсь крізь сльози.

Не брак їй було і сатири-дотепу. Ось як заобсервувала вона двох Віденців, котрі на улиці спорили:

Auf Beile und Ester Weißmann, wie sie sich auf der Gasse gestritten und Zungen gezeigt! (З рукопису)

Und eine Zunge, ach wie nur!  
Damit beschenkte sie die Natur;  
So fett — so breit — so lang! —  
Daß manchem tät nach ihr recht bang.

Wenn mancher solche Zunge hätte,  
Arrangierte teure Fette;  
Denn es ist ja doch kein Spaß  
Zu solcher Zunge noch ein Bierfaß!

Під тою веселістю крила ся як у Гоголя терпляча, болем накіпала душа. Се не перешкаджало, що з людьми була незвичайно веселою, говорячою, жартуючою і такою бачимо ми її на аматорських фотографіях. Відірвавшись однак від оточення сейчас шукала самоти. Коли приїхала на літний побут до Gstatterboden, то по кілька годин сиділа вона над берегом Іну вдивляючись самотно без впишу в дикий, вічний шум тої води. Вийшовши на найвисші шпилі гір вдивляла ся годинами в віддаль, в природу. По лісах блукала годинами. Як дуже любила вона природу, нехай об сім посвідчить обставина, що будила ся звичайно на кілька годин перед сходом сонця з ліжка, йшла до вікна, з котрого оглядала те чудо природи та відтак цілий день скаржила ся оточенню: „Чому не можу я так гарно ні описати, ні зобразити того величного явиська“?

В чужу поезію-пісню вглубляла ся вона так, що годі було відвернути її увагу на що иншого. Кожда ніжна гадка, глибша обсервація та ніжне чуте робило на неї величезне вражіне.

Ціла поява сего незвичайного талану се вірна світлина терплячої, народньої душі.

Жаль нам, що так передвчасно, на 19-ій весні життя, улетіла вона в небесні країни...







0.20

58.246

~~14.189~~

89

ms